

Pukovnik u penziji
prof. dr MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ

Ideja kao društvena pojava i naoružani narod

U uvodnom delu, pod naslovom »Aktuelni zadatak teorije opštenarodne odbrane«, ukazuje se na činjenicu da je u svim primerima vođenja narodnih ratova neka velika ideja bila integrativno i motivaciono ishodište konstitucije naoružanog naroda kao oblika istorijskog subjektiviteta narodnih masa. Ova društvena zakonitost vidno se ispoljila u narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji 1941—1945. godine. Već zbog te činjenice zadatak teorije opštenarodne odbrane (ONO) je da izučava odnos između ideje kao društvene pojave i oblika vojne organizacije i načina borbenih dejstava. Pored toga, ONO je prvi pokušaj izgrađivanja naoružanog naroda u mirnodopskim uslovima, pa je utoliko ovaj zadatak teorije ONO aktuelniji i značajniji. U drugom delu, pod naslovom »Integrativna i motivaciona snaga ideje« govori se o pet nužnih uslova koji moraju biti ispunjeni da bi ideja delovala kao pouzdano integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa. To su: (1) da programski ciljevi sadržani u ideji izražavaju bitne interese i htenja širokih slojeva društva, primereno objektivno postojećim i nastupajućim mogućnostima društvenog, civilizacijskog razvitka; (2) prevladavanje protivrečnosti između posebnog interesa i htenja vodeće društvene snage koja definiše ideju kao izraz opšteg društvenog interesa i htenja širokih slojeva društva; (3) prevladavanje protivrečnosti institucionalizacije kao jednog od oblika konstitucije ideje i njenog delovanja kao pokretačke snage; (4) prevladavanje ideološke protivrečnosti ideje kao oblika racionalnog saznanja; (5) uvažavanje psihološke zakonitosti emotivnog doživljavanja ideje. U narednom delu, pod naslovom »Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata« izložene su činjenice koje objašnjavaju zašto je ideja narodnooslobodilačke borbe u antifašističkom ratu 1941—1945. godine bila ona stvaralačka snaga naroda i narodnosti Jugoslavije koja ih je integrisala u organizovanu, visoko motivisanu silu, sposobnu da izvojuje pobedu u najtežim uslovima. U zaključnom delu, pod naslovom »Reafirmacija ideje socijalističkog samoupravljanja — primaran stratezijski odbrambeni zadatak«, analizira se aktuelna društvena stvarnost Jugoslavije sa stanovišta teze da ideja socijalističkog samoupravljanja, kao integrativno i motivaciono ishodište opštenarodne odbrane, ima za odbrambenu moć SFRJ ono značenje koje je imala ideja narodnooslobodilačke borbe za vojnu moć i pobedu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije u ratu.

1. Aktuelan zadatak teorije opštenarodne odbrane

U najopštijem značenju naoružani narod je vojno samorganizovanje i samodelovanje širokih slojeva društva (narodnih masa) kao istorijskog subjekta. Kao takav, poseban oblik istorijskog subjektiviteta naroda konstituisao se dosada u narodnim ustancima, narodnooslobodilačkim ratovima i revolucijama. Svaki pojedinačni slučaj konstituisanja naoružanog naroda bio je rezultat konkretnih uzroka njegovog nastanka, bitnih karakteristika istorijskog identiteta određenog naroda, te opštih društveno-istorijskih uslova. Zbog toga je svaki osoben izraz istorijskog subjektiviteta naroda. Određujući činioци ove osobenosti su: (1) karakter i ciljevi društvene snage koja se u datom slučaju javlja kao vodeća društvena snaga konstituisanja naoružanog naroda; (2) istorijski identitet društvenog bića naroda; (3) opšti društveno-istorijski uslovi; (4) stepen razvoja oružja i ratne opreme.

Jedna od opštih zakonitosti konstituisanja naoružanog naroda, a koja je izraz delovanja njegovih opredeljujućih činilaca, jeste — da ideja kojom se izražava svrha konstituisanja naoružanog naroda (ideja koja je u osnovi ciljeva koji se žele postići naoružanim narodom) postaje odlučujuća integrativna i motivaciona snaga njegovog ispoljavanja kao oblika istorijskog subjektiviteta naroda. To potvrđuje činjenica da istorija nije zabeležila nijedan primer naoružanog naroda u kojem njegova odlučujuća pokretačka snaga nije bila neka velika ideja.

Naša opštenarodna odbrana je konkretno-istorijski oblik naoružanog naroda. Ovu zakonitost ona u punoj meri potvrđuje, kako svojim temeljom iz kojeg je nastala, tako i svojim aktuelnim momentom: u narodnooslobodilačkom ratu, kao oružanom periodu revolucije, ideja oslobođenja i izgradnje novog društva bila je odlučujuća pokretačka snaga narodnih masa kao istorijskog subjekta, a danas je to ideja socijalističkog samoupravljanja.

Zato su pitanja: kada, zašto i na koji način ideja postaje unutrašnja odlučujuća pokretačka snaga naoružanog naroda, nezaobilazna za teoriju opštenarodne odbrane. A odgovarati na ova pitanja znači proučavati relaciju: ideja kao društvena pojava i naoružani narod kao oblik istorijskog subjektiviteta naroda. O tome kako se ispoljava ova relacija u ratnim uslo-

vima postoje šira istorijska svedočanstva. Ali, ona nisu dovoljna za teoriju opštenarodne odbrane, jer izgrađivanje sistema opštenarodne odbrane u Jugoslaviji predstavlja prvi pokušaj konstituisanja podruštvljene odbrane kao konkretno-istorijskog oblika naoružanog naroda i u mirnodopskim uslovima.

Posmatrano sa stanovišta delovanja ideje kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta narodnih masa, mirnodopski uslovi su bitno različiti od ratnih. Zadatak teorije opštenarodne odbrane je da, uzimanjem u obzir tih razlika i opštih zakonitosti ideje kao društvene pojave, pruža saznavnu osnovu za rešavanje aktuelnih pitanja delovanja ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage sistema opštenarodne odbrane i odlučujuće pokretačke snage radnih ljudi i građana u odbrani Jugoslavije od agresije, odnosno vođenju opštenarodnog odbrambenog rata.

U vezi s tim potrebno je ukazati na dve činjenice.

Prva, da se pod pojmom teorija opštenarodne odbrane ne podrazumevaju samo naučne discipline koje čine korpus vojne nauke već i one društvene nauke koje sa stanovišta svog predmeta i metoda istraživanja proučavaju pojave relevantne za odbranu, rat, vojnu silu i vojnu organizaciju, kao što su filozofske, ekonomske, sociološke, politološke, psihološke, pedagoške i istorijske discipline.

Druga, da naša teorija ratne veštine ima posebne razloge za metodološki osvešćenije i sistematskije istraživanje relacije: ideja kao društvena pojava — naoružani narod kao oblik istorijskog subjektiviteta naroda. Ona istražuje mogućnosti i zakonitosti takve oružane borbe u kojoj je subjekt naoružani narod. Visok stepen integrisanosti društva i motivisanosti građana da i oružjem brane osnovne vrednosti društva su *condicio sine qua non* konstituisanja i delovanja takvog subjekta. Dakle, takva integrisanost i motivisanost društva bitna su svojstva ljudskog činioca opštenarodne odbrane, pa samim tim — pored karakteristika savremene ratne tehnike — bitne determinante oblika vojne organizacije i načina borbenih dejstava.

Zatim, kao disciplina čiji je predmet oružana borba, naša teorija ratne veštine svojim istraživanjima treba da dolazi do saznanja potrebnih ne samo oružanim snagama već i onih,

potrebnih ostalim elementima sistema opštenarodne odbrane za njihovo delovanje kao činilaca odvracanja od agresije i kao činilaca strategije po kojoj je oružana borba glavni oblik suprotstavljanja agresiji. Ovu ulogu ona ne može uspešno ostvarivati pružanjem ostalim elementima sistema opštenarodne odbrane samo određenih tehničkih znanja već i znanja o fizionomiji savremenog rata bez kojih nije moguće postići integrisanost, motivisanost i funkcionalnost svih elemenata sistema opštenarodne odbrane. A to znači da mora biti neprekidno okrenuta aktuelnoj društvenoj stvarnosti, posmatrajući je sa stanovišta odbrambene moći zemlje, radi otkrivanja novih mogućnosti njenog jačanja i ukazivanja na pojave koje je podrivaju. Ovakav njen odnos prema aktuelnoj društvenoj stvarnosti, razume se, podrazumeva neprekidno ostvarivanje uvida u tokove društvene stvarnosti radi traženja odgovora na pitanja u kojoj meri su oni podudarni sa doktrinarnim načelom da je socijalističko samoupravljanje temelj sistema opštenarodne odbrane i njegova odlučujuća pokretačka snaga.

2. Integrativna i motivaciona snaga ideje

Istorijska svedočanstva da su određene velike ideje bile integrativno i motivaciono ishodište konstituisanja naoružanog naroda kao oblika istorijskog subjektiviteta naroda, traži, kao što je rečeno, odgovore na pitanja zašto i na koji način ideja postaje takvo ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa? Izvođenjem relevantnih teorijskih stavova i naznakom njihove problematizacije u aktuelnoj stvarnosti, a bez potpunije naučne elaboracije, pokušaćemo da odgovorimo na ova pitanja.

Razlog zašto ideja deluje kao takvo ishodište jeste u tome što u datim istorijskim uslovima uspešno inicira proces prevladavanja protivrečnosti odnosa pojedinačnog, posebnog i opšteg društvenog interesa. Kako? Na taj način što se javlja kao sinteza pojedinačnih i grupnih interesa i htenja u opšti društveni interes zbog čega je ne samo ogromna već i izrazito stvaralačka društvena energija. Delujući kao unutrašnja pokretačka snaga miliona pojedinaca, ona ih integriše u organizovanu društvenu snagu visoko motivisanu za ostvarivanje opšteg društvenog interesa definisanog tom idejom, jer u ostva-

rivanju ciljeva te ideje vide bitan uslov ostvarivanja sopstvenih pojedinačnih i grupnih interesa i htenja. Upravo takva pokretačka snaga narodnih masa je odlučujući činilac mogućnosti pobeđe i nad tehnički opremljenijim i institucionalno izgrađenijim protivnikom.

Ali, da bi ideja delovala kao takva društvena energija moraju biti ispunjeni određeni uslovi.

Prvi je da programski ciljevi sadržani u ideji izražavaju bitne interese i htenja širokih slojeva društva primereno objektivno postojećim i nastajućim mogućnostima društvenog, civilizacijskog razvitka. Ovaj kvalitet ideja dobija kada se na istorijskoj sceni pojavi društvena snaga sposobna da: (1) u datoj društvenoj stvarnosti utvrdi stvarne interese i htenja širokih društvenih slojeva, i (2) da ih formuliše u ciljeve u skladu sa objektivno postojećim mogućnostima te stvarnosti. Ukoliko se idejom potpuniše rešavaju ova dva zadatka, utoliko ona postaje materijalna snaga u ispoljavanju pokretačke i stvaralačke energije narodnih masa.

Kada se radi o interesima i htenjima narodnih masa za čije ostvarivanje je, između ostalog, neophodna — potencijalno ili aktuelno — primena oružane borbe, i teorija ratne veštine ima značajnu ulogu u definisanju ideje kojom se izražavaju ti interesi i htenja. Razume se, ona nije pozvana da rešava prvi zadatak, tj. da otkriva stvarne interese i htenja narodnih masa. To čini filozofska, ekonomska, politička, sociološka, istorijska i kulturološka misao. Ona je pozvana da sa tim teorijama sudeluje u rešavanju drugog zadatka, tj. u postizanju sklada između programskih ciljeva ideje i objektivnih uslova društvene stvarnosti u kojoj ih valja ostvariti. Njen zadatak je da utvrdi potrebu i mogućnosti primene oružane borbe za ostvarivanje idejom izraženih ciljeva, da otkriva oblike vojne organizacije i načine borbenih dejstava primerenih suštini tih ciljeva i postojećim društveno-istorijskim uslovima. Ukoliko izostaju valjani odgovori na ova pitanja, utoliko ideja postaje neprimerena društvenoj stvarnosti u dvostrukom smislu: (1) javlja se protivrečnost između suštine ciljeva sadržanih u ideji i načina i sredstava njihovog ostvarivanja, i (2) ne uvažavaju se objektivno postojeći društveno-istorijski uslovi. Te pojave erodiraju ideju kao sintezu pojedinačnih i grupnih interesa, a posledica je njeno slabljenje kao integrativne i motivacione snage.

Sušтина идеје социјалистичког samoupravljanja je prevladavanje od čoveka i društva otuđenih sila u svim sferama društvenog života da bi radni ljudi neposredno odlučivali o svojim životnim interesima i htenjima. Njen bitan deo je koncepcija opštenarodne odbrane. Takvom svojom suštinom ideja socijalističkog samoupravljanja izražava najbitniji opšti interes radnih ljudi i građana i naroda i narodnosti Jugoslavije, pa time otvara mogućnost postizanja njihove integrisanosti i motivisanosti za ostvarivanje takvog opšteg interesa. U kojoj meri će se ta mogućnost ostvariti zavisi, između ostalog, u kojoj meri su postavljeni ciljevi formulisani primereno suštini ideje socijalističkog samoupravljanja i u skladu sa društveno-istorijskim uslovima.¹ Budući da je koncepcija opštenarodne odbrane bitan deo ideje socijalističkog samoupravljanja, zadatak naše teorije ratne veštine je da rešava problem primenosti stavova te koncepcije suštini ideje socijalističkog samoupravljanja i njenog sklada sa društveno-istorijskim uslovima. Zbog toga je ona činilac razvoja te ideje, a ne samo instrumentalna disciplina njenog ostvarivanja.

Neka shvatanja koja se danas javljaju u društvu posledica su nerazumevanja ove uloge teorije naše ratne veštine. Takva su, na primer: da ako su društvu potrebni profesional-

¹ Ovde treba ukazati na protivrečnost između suštine ideje socijalističkog samoupravljanja i društveno-istorijskih uslova u kojima se ona ostvaruje u Jugoslaviji kao nedovoljno razvijenoj zemlji. Svojom suštinom ona anticipira najradikalniji, najepohalniji korak u razvoju ljudskog društva, koji je Marks nazvao prelaz iz »predistorije« u »pravu istoriju«. Dosadašnja iskustva razvoja socijalizma kao svetskog procesa potvrđuju da je to daleka budućnost do koje se može doći kroz više prelaznih perioda u kojima će robna proizvodnja, tržište, podela na umni i fizički rad, država i razni drugi oblici institucionalnog ograničavanja čoveka biti još uvek nužni. Pored toga, u njima će delovati i razni elementi tradicije prošlih epoha u svesti i mentalitetu ljudi. Iz takvih razloga u njima se javljaju i javljaće se određene od čoveka i društva otuđene sile, zbog čega oni i jesu prelazni periodi.

U okviru ovog izlaganja u ovaj problem nije moguće šire ulaziti. Ali sa stanovišta teze o kojoj je ovde reč važno je ukazati na dve činjenice. Prvo, zbog objektivno postojećeg raskoraka između društva koje anticipira ideja socijalističkog samoupravljanja i današnje stvarnosti kakva ona jeste, izuzetno je teško operacionalizirati tu suštinu u neposredne ciljeve primenene postojećim društveno-istorijskim uslovima, što uslovljava mnoge zablude i promašaje. Druga činjenica je paradoksalna u odnosu na prvu: uprkos istorijske »udaljenosti« ciljeva sadržanih u ideji socijalizma, široko je rasprostranjena predstava u svetskim razmerama da su oni »posle obaranja vlasti buržoazije« neposredno ostvarivi za nekoliko decenija, a nju, razume se, demantuje stvarnost. Posledice ovih činjenica mnogi ocenjuju kao krizu same ideje socijalizma. Bez obzira na stepen opravdanosti ove ocene, mora se imati u vidu da one snažno negativno utiču na ideju socijalizma kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa.

ni vojnici (aktivne starešine JNA) njihovo mesto je — kao posebne vrste tehničkih i tehnoloških stručnjaka — u kasarnama, a ne i u ideološkom, političkom, naučnom, obrazovnom i kulturnom životu društva, jer je navodno takvo angažovanje aktivnih oficira po sebi manifestacija militarizma; ili, da je stalni oblik vojne organizacije (JNA) neprimeren socijalističkom društvu.

Drugi uslov da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa je — prevladavanje konstituisanja posebnog interesa društvene snage koja ideju definiše kao izraz opštedruštvenog interesa, a koji je nesaglasan opštedruštvenom interesu, odnosno interesima i htenjima širokih slojeva društva. Istorija pokazuje da nije bilo ideje kojom se izražavao opšti društveni interes, a da se u njenom ostvarivanju nije javila protivrečnost u odnosu između društvene snage koja ju je definisala kao izraz opšteg interesa i širokih slojeva društva (naroda). Prema tome mora se imati u vidu da je obezbeđivanje ovog uslova delovanje ideje kao integrativne i motivacione snage složen i težak zadatak.

Ova protivrečnost se javlja zbog toga što društvena snaga koja definiše ideju kao izraz opšteg interesa, postaje vladajuća društvena snaga, pa kao takva konstituiše svoj poseban interes suprotstavljen interesima onih kojima se vlada. Na javnoj strani to se ispoljava višestruko: u formalnoj, deklarativnoj doslednosti vladajuće društvene snage ideji, u raskoraku između načina života i praktičnog delovanja sa suštinom ideje (raskorak između reči i dela), u opadanju društvenog ugleda organizacija i pripadnika vladajuće društvene snage, u kompromitovanju ideje u društvu, u opadanju delovanja ideje kao integrativne i motivacione snage društva, u uspostavljanju sistema ideološko-političke i psihološke manipulacije javnog mnjenja radi prikrivanja ove protivrečnosti i ublažavanja posledica njenog dezintegrativnog i demotivacionog dejstva.

Ovoj protivrečnosti, kao jednoj od opštih zakonitosti prirode ideje kao društvene pojave, podleže i ideja socijalističkog samoupravljanja, što upečatljivo potvrđuje sadašnja etapa kroz koju prolazi naše društvo. Uvažavanje i proučavanje ove zakonitosti značajan je zadatak teorije naše opštenarodne odbrane, pa i njene ratne veštine, iz dva razloga.

Oružane snage izložene su, takođe, uticaju protivrečnosti. Bitan uslov — mada ne i dovoljan — sposobnosti oružanih snaga da prevladavaju ovu protivrečnost kao ishodište dezintegracionih i demotivacionih pojava i procesa je — teorija ratne veštine koja sistematizovano, interdisciplinarno intenzivno izučava ove pojave i procese kao značajne prepreke primerenog razvoja društvenog bića oružanih snaga suštini ideje socijalističkog samoupravljanja, a jedino ta primerenost pouzdano osigurava visok stepen njihove integrisanosti i motivisanosti. Teza, koja se sve češće opravdano ističe, da oružane snage ne žive pod staklenim zvonom, ukazuje na problem o kome je ovde reč, ali nedovoljno celovito i produbljeno. Ograničenost njene teorijske plodnosti je u tome što samo figurativno naznačava ovaj problem. Zbog toga je moguće i njeno jednostrano shvatanje po kome se ova protivrečnost ideje kao integrativne i motivacione snage ispoljava samo u vidu negativnih uticaja iz društva na oružane snage, ne spoznavajući mogućnost njenog javljanja i u oružanim snagama.

Pored ovog razloga, teorija naše ratne veštine pozvana je da istražuje ovu protivrečnost i zbog toga što, kao naučna disciplina koja izučava rat i vojnu organizaciju, dolazi do saznanja bez kojih nije moguće sagledati posledice erozije ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage na celinu sistema opštenarodne odbrane, odnosno celinu odbrambene moći zemlje.

Treći uslov da ideja deluje kao integraciono i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa je — prevladavanje protivrečnosti institucionalizacije kao jednog od bitnih oblika konstitucije ideje i njenog delovanja kao pokretačke snage.

Institucionalizacija je nužni oblik društvenog organizovanja uopšte, pogotovo savremenih društava. Istorijski proces neprekidnog produbljavanja podele rada uslovljava umnožavanje institucija kao društvenih subjekata koje na temelju obavljanja određene društvene delatnosti stiču sposobnost sopstvenog, autonomnog egzistiranja i razvijanja. Iz te njihove sposobnosti, u toku procesa njihovog horizontalnog i vertikalnog povezivanja, proizlazi sposobnost egzistiranja i razvoja globalne društvene zajednice. Zbog toga ideje po kojima se oblikuju globalne društvene zajednice moraju da se institucionaliziraju, tj. moraju da proizvode institucije kao društvene

subjekte koji svojim delovanjem ostvaruju programske ciljeve ideje.

Sopstvenu autonomnu egzistencijalnu i razvojnu sposobnost institucija stiče na taj način što ljudi koji je čine, obavljajući zajednički neku delatnost, dolaze u sistem međusobno izdiferenciranih, formalizovanih, standardizovanih i hijerarhijski povezanih društvenih uloga iz čega proizlaze relativno trajni društveni odnosi, sistem vrednosti i modeli ponašanja. Osnovno sredstvo uspostavljanja takvog sistema društvenih uloga, pa time i društvenih odnosa, sistema vrednosti i modela ponašanja koji iz njega proizlaze kao pojavne strane društvenog subjektiviteta institucije je — norma. Zbog toga je normativizam suštinsko obeležje subjektiviteta društvene institucije, odnosno institucionalizacije uopšte. Budući da se institucije konstituišu po idejama vladajuće društvene snage, normativizam kao njihovo suštinsko obeležje predstavlja — operacionalizaciju programskih ciljeva, odnosno suštine tih ideja.

Upravo zbog toga je institucionalizacija značajan oblik delovanja ideje kao integrativne i motivacione snage, ali duboko protivrečan, naročito iz dva razloga. Prvi je — dvojnost normativizma, koja se očituje u tome što norma nastaje da bi integrativno i motivaciono delovala i ona zaista tako i deluje do određene tačke njene primene, a zatim proizvodi suprotne posledice. Najznačajnije takve posledice su: gušenje spontanosti kao izraza čovekove kreativnosti² što proističe iz procesa depersonalizacije ličnosti pripadnika institucije (činovnički mentalitet); impersonalnost odnosa između pripradnika institucije kao oblika otuđivanja čoveka od čoveka; iracionalna efikasnost, tj. prerastanje instrumentalne vrednosti norme u cilj po sebi, što se u literaturi različito označava — kao poštovanje

² Treba uočiti da je ovde reč o spontanosti kao izrazu čovekove kreativnosti. Ova vrsta spontanosti je onaj unutrašnji stvaralački poriv ljudi koji se ispoljava kao njihovo samoinicijativno delovanje smerom prevladavanja postignutog, pa i postojećih formi organizovanosti, radi uspostavljanja novih, primerenih novonastalim mogućnostima i potrebama. U ovom slučaju spontanost je inicirajuća snaga efikasne organizovanosti. Kao takva ona može da deluje višeslojno: 1) da je usmerena na modifikaciju postojećih formi organizovanosti; 2) da unosi nove elemente u postojeću formalizovanu organizovanost; 3) da vodi ka radikalnoj negaciji postojeće formalizovane organizovanosti, inicirajući novu. Očigledno je da je ova vrsta spontanosti anupod stihiji, koja predstavlja samoniklo reagovanje ljudi na postojeću društvenu stvarnost kojom se ruši postojeći rad, a ne uspostavlja novi sistem organizovanosti, pogotovo ne institucionalizovanosti.

slova, a ne duha zakona, kao fenomen »premeštanja cilja«, ili fenomen *rejd tejp*; samorazmnožavanje birokratije, pojava poznata pod nazivom »Parkinsonov zakon«.

Drugi bitan razlog protivrečnosti institucionalizacije je u tome što se proces konstituisanja i ostvarivanja posebnog interesa vladajućih (upravljačkih) krugova odigrava upravo kroz vertikalnu dimenziju institucija (njihovo hijerarhijsko strukturiranje) i vertikalno povezivanje institucija u sistem funkcionisanja globalne društvene zajednice. Najvažnije manifestacije ovog procesa su: konstituisanje centara osamostaljene, otuđene društvene moći pomoću institucionalizacije; uspostavljanje sistema funkcionerskih privilegija; obrazovanje neformalnih društvenih grupa i kao oblika centara otuđene društvene moći i kao oblika spontanog pružanja otpora tim centrima. Uobičajeno je da se sve ove pojave, zajedno sa onima koje su navedene kao posledica dvojnosti prirode normativizma — izuzev neformalnih grupa koje nastaju kao spontano suprotstavljanje otuđenoj društvenoj moći — označavaju opštim sintetičkim pojmom — birokratizam. Zbog toga se uslov o kojem je ovde reč za delovanje ideje kao integrativne i motivacione snage može definisati i kao — prevladavanje birokratizma.

Ako se naša aktuelna društvena stvarnost posmatra sa stanovišta naznačenih protivrečnosti institucionalizacije vidno je da su se njeni negativni trendovi razvili do zabrinjavajućih razmera kompromitovanja i same ideje socijalističkog samoupravljanja, što se naročito očituje u: opadanju efikasnosti institucija; obrnutoj proporciji između porasta broja propisa i njihovog uticaja na proizvođenje željenih društvenih odnosa, sistema vrednosti i modela ponašanja, što znači da sve manje predstavljaju primerenu operacionalizaciju suštine ideje socijalističkog samoupravljanja; porastu socijalnih i nacionalnih napetosti u ustanovama u svim sferama društva; neodgovornosti i narušavanju zakonitosti masovnih razmera.

Kao opšte karakteristike društvene stvarnosti ovi trendovi neizbežno prodiru, u određenoj meri, i u sistem opštenarodne odbrane, pa i u oružane snage kao deo tog sistema. Razume se, teorija opštenarodne odbrane nije jedina pozvana da traži odgovore na pitanja prevladavanja protivrečnosti institucionalizacije u sistemu opštenarodne odbrane, niti ona samo te odgovore može naći. Ali, isto tako, bez njenog sistematskog istraživanja protivrečnosti institucionalizacije te odgovore ni-

je moguće naći. Ako se uzmu u obzir opisani negativni trendovi, očigledno je da je danas to njen izuzetno aktuelni značajni zadatak.

Četvrti uslov da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa je — prevladavanje ideološke protivrečnosti ideje kao oblika racionalnog znanja.

Da bi se razumela ova protivrečnost treba podsetiti da je predmet našeg razmatranja ideja kao izraz opšteg društvenog interesa, tj. kao oblik racionalnog saznanja tog interesa. Ideološka protivrečnost je imanentna ovakvoj ideji (što nije slučaj sa mnogim drugim vrstama ideja), jer ona uvek ima i svoju ideološku suštinu, budući da izražava sistem ciljeva koje čovek treba da ostvari, a samim tim i sistem vrednosnih sudova sadržanih u ciljevima. U meri u kojoj ovaj sistem ciljeva ne izražava stvarni opšti društveni interes — bilo zbog toga što vladajuća društvena snaga njime, u stvari, prikriva svoj poseban interes, bilo zbog toga što ovaj sistem ciljeva nije u skladu sa društveno-istorijskim uslovima — utoliko se ta nepodudarnost između ciljeva sadržanih u nekoj ideji i stvarnog opšteg društvenog interesa koji ona pretenduje da izražava, javlja kao njena ideološka protivrečnost.

U klasnim društvima ova protivrečnost ideje kao oblika racionalnog saznanja javlja se, pre svega, u vidu preferiranja klasnog interesa vladajuće klase kao primarnog u određenju opšteg društvenog interesa. Zbog toga se interes vladajuće klase javlja uvek kao ograničavajući činilac određenja opšteg društvenog interesa, pa time i kao činilac mogućnosti konstituisanja i delovanja ideja te klase kao integracione i motivacione snage širokih slojeva društva. U kojoj meri — to zavisi od stepena suprotnosti, odnosno podudarnosti, interesa vladajuće klase i interesa širokih slojeva društva sadržanih u ciljevima konkretne ideje u konkretnoj istorijskoj situaciji.

Prevladavanje klasne podele društva prvi je cilj u sistemu ciljeva koje izražava ideja socijalizma marksističke provenijencije. Pored toga, ova ideja za svoje ishodište uzima naučno saznanje. Zbog toga se pretpostavljalo da ideološka protivrečnost neće biti njeno imanentno svojstvo. Ali, stvarnost je potpuno opovrgla ovu pretpostavku: u današnjim socijalističkim društvima, izgrađenim po ovoj ideji, snažno se ispoljila njena ideološka protivrečnost.

Zašto se to dogodilo? Zbog toga što su ova društva nastala političkim revolucijama u zemljama u kojima se nisu bile razvile ekonomske, naučne, tehničke, materijalne i kulturne osnove socijalističkih društvenih odnosa, pa se politika javila kao odlučujući činilac uspostavljanja novih društvenih odnosa u svim sferama društvenog života, jer drukčije nije bilo moguće konstituisati ova društva. Takvi uslovi pogodovali su da vrh rukovodeće političke snage prisvoji monopol u tumačenju ideje socijalizma i određivanju puta njenog ostvarivanja. Ovakva njegova društvena uloga neprimerena je suštini ideje socijalizma i ta se njena neprimerenost, između ostalog, ispoljila u dominaciji nekritičkog mišljenja, dogmatskog ili voluntarističkog oblika. Oba, svaki na svoj način, izopačavaju ideju socijalizma u definisanju neposrednih ciljeva društva koji ne uvažavaju (ili nedovoljno uvažavaju) stvarne neposredne interese širokih slojeva društva, i u uspostavljanju društvenih odnosa koji ograničavaju ili onemogućavaju čoveka kao proizvođača i građanina da neposredno odlučuje o bitnim pitanjima društva, tj. da bude subjekt istorije.

Ideja socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji nastala je kao izraz saznanja o neophodnosti i mogućnosti prevladavanja ovog ideološkog protivrečja i njegovih posledica u današnjim socijalističkim društvima. Borba za razvoj i ostvarivanje ove ideje traje u Jugoslaviji skoro četrdeset godina. Celokupan tok te borbe, a naročito poslednja njegova decenija, potvrđuje da je njeno ostvarivanje mnogo teže nego što se pretpostavljalo. Idejno, politički, teorijski i institucionalno inaugurisani proces područstvovanja svih sfera društvenog života — kao konkretno-istorijski put izgradnje samoupravnih društvenih odnosa — ni u jednoj od tih sfera nije dao željene rezultate. Ali, problem nije samo u tome. Posmatran sa stanovišta ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage, naročito negativna činjenica je neprekidno produbljavanje razlike između normativnog i stvarnog, što se očituje u sve većem odstupanju prakse od proklamovanih ciljeva samoupravljanja i njegove institucionalne uspostavljenosti. Traženje potpunijeg odgovora na pitanje zašto se to događa izlazilo bi iz okvira ovog razmatranja. Zato ćemo se zadovoljiti naznakom da je ova negativna činjenica posledica kumulativnog dejstva zastoja u prevladavanju: ideološke protivrečnosti, konstituisanja i delovanja centara otuđene društvene moći i protivrečnosti institucionalizacije.

Za opštenarodnu odbranu ova činjenica je od prvorazrednog značenja, iz dva razloga. Prvo, ona kompromituje ideju socijalističkog samoupravljanja i time najneposrednije podriva moralnu snagu opštenarodne odbrane, jer je ideja socijalističkog samoupravljanja jedno od najznačajnijih ishodišta te snage. Drugo, opštenarodna odbrana pretpostavlja ne samo visoko motivisane radne ljude i građane za odbranu tekovina revolucije već i njenu izgrađenost kao sistema društvenih odnosa koji svakom pojedincu pruža mogućnost da svoju motivisanost za odbranu zemlje ispoljava na stvaralački način. Teorija opštenarodne odbrane, pa i njene ratne veštine koja ne bi izučavala i ideološku protivrečnost ideje socijalističkog samoupravljanja, tj. koja bi se odnosila prema visokoj motivisanosti za odbranu zemlje i društvenim odnosima koji omogućavaju masovno individualno stvaralaštvo u odbrambenim delatnostima kao *a priori* postojećim kvalitetima ljudskog činioca opštenarodne odbrane, a ne kvalitetima za čije stvaranje mora neprekidno, sistematski i sama da se neposredno angažuje — bila bi ratna veština koja zanemaruje bitne realne činjenice.

Peti uslov da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa je — uvažavanje psihološke zakonitosti emotivnog doživljavanja ideje.

Ni priroda ideje kao društvene pojave ne može se razumeti ako se ne uvažava činjenica da čovek nikada ne postupa samo kao racionalno (razumsko) biće. Delovanje, ponašanje — i individualno i kolektivno — uvek je uslovljeno i emocionalnom stranom čovekovog bića. Za velike ideje karakteristično je da se javljaju kao ishodište snažnih kolektivnih raspoloženja: borbenog i radnog nadahnuća, poleta, vedrine, drugarstva, osećanja međuljudskog poverenja, osećanja zadovoljstva u nesebičnom angažovanju na ostvarivanju ciljeva ideje, osećanju ponosa. Osnova svih ovih osećanja je identifikacija sa idejom. Izraz ove karakteristike ideje kao društvene pojave su i razna sredstva njenog legitimisanja, koja su u suštini oblici emocionalne identifikacije sa idejom, kao što su: razni simboli, pesme, ceremonije i umetnička dela. Razume se, emocionalno dejstvo ideje naveliko se zloupotrebljava za ideološkopolitičku i psihološku manipulaciju narodnim masama kada su u pitanju ideje koje ne izražavaju njihov stvarni interes, ali tu ćemo temu ostaviti po strani, jer je izvan predmeta ovog razmatranja.

Navedena kolektivna raspoloženja kao emotivni izraz identifikacije sa idejom su najvidnije manifestacije njenog ispoljavanja kao unutrašnje — autonomne i heteronomne — pokretačke snage njenih pristalica. Zbog toga predstavljaju najprepoznatljivije indikatore aktuelnog odnosa širokih slojeva društva prema ideji. Kada ova raspoloženja opadaju, pogotovo kada iščezavaju i ustupaju mesto njima suprotnim kolektivnim raspoloženjima, kao što su: apatija, pasivnost, apstinencija od društvenog angažovanja, pesimizam, nepoverenje u društvene institucije, nezadovoljstvo, defetizam — pouzdano je da ideja prestaje delovati kao pokretačka snaga.

Vodeće društvene snage mogu reagovati na ovakvu situaciju na dva međusobno oprečna načina: (1) povećanjem administriranja i formalnog, verbalnog manifestovanja doslednosti ideji; (2) traženjem uzroka opadanja integrativne i motivacione snage ideje, pre svega, u neprimerenosti sopstvenog delovanja suštini ideje i sopstvenoj nedoslednosti razvoja ideje u skladu sa novim potrebama i mogućnostima civilizacijskog razvoja. Prvi način je put opresije i manipulacije, pa je stoga suprotan suštini ideje socijalističkog samoupravljanja. Drugi put vodi ka njenoj reafirmaciji kao stvaralačke pokretačke snage. Teorija opštenarodne odbrane, samim tim i njene ratne veštine, ne bi odgovorila svom zadatku ako se i sama ne bi neposredno angažovala na pronalaženju puta reafirmacije socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage društva.

3. Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata

Naš antifašistički narodnooslobodilački rat predstavlja izuzetno inspirativan primer delovanja ideje kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta narodnih masa. Dovoljno je navesti činjenicu: to je bio rat u kome se, u uslovima najsirovije okupacije od tehnički neuporedivo nadmoćnijeg protivnika, razvio narodnooslobodilački pokret najširih razmera iz koga je izrasla dobrovoljačka narodnorevolucionarna armija od 800.000 boraca. Dotada istorija nije zabeležila primer tako brojne dobrovoljačke armije ni u velikim zemljama.

Velika ideja narodnooslobodilačke borbe, čiju je suštinu pregnantno izražavala borbena parola »Smrt fašizmu — Slo-

boda narodu«, bila je stvaralačka pokretačka snaga naroda i narodnosti Jugoslavije koja ih je integrisala u organizovanu snagu visoko motivisanu da ostvari ciljeve ove ideje. Ona se ispoljila kao takva društvena energija zato što su bili ispunjeni opisani nužni uslovi za delovanje ideje kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta narodnih masa. Pogledajmo šta o tome kažu činjenice.

Prvi uslov ispunjen je na taj način što je na istorijsku scenu istupila društvena snaga sposobna da definiše ideju narodnooslobodilačke borbe kao izraz stvarnih bitnih interesa i htenja naroda i narodnosti Jugoslavije i da je formuliše u skladu sa društvenom stvarnošću nastalom fašističkom okupacijom Jugoslavije i njenim rasparčavanjem kao države. To je bila Komunistička partija Jugoslavije. Ona je pokretač, organizator i rukovodeća snaga narodnooslobodilačke borbe. U toj ulozi neprekidno razvija ideju narodnooslobodilačke borbe od Proglasa CK KPJ 4. jula 1941. godine u kome se pozivaju svi narodi Jugoslavije na opštenarodnu oružanu borbu protiv okupatora i njegovih slugu preko Fočanskih propisa i odluka Prvog zasjedanja AVNOJ-a do odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Suština razvojne linije ideje narodnooslobodilačke borbe je neprekidno produbljavanje njenog opštenarodnog karaktera, tj. traženje u svakoj novoj etapi rata odgovore na pitanja: kako formulisati neposredne ciljeve borbe, koje organizacione oblike primenjivati i na koji način delovati da bi se, u skladu sa novim mogućnostima i uslovima, narod što neposrednije i efikasnije ispoljavao kao istorijski subjekt. Činjenica da je tokom četvorogodišnjeg rata neprekidno jačala vojna i politička moć narodnooslobodilačkog pokreta upravo zbog sve šireg stvaralačkog angažovanja u borbi stanovništva i na oslobođenim i na neoslobođenim delovima teritorije — potvrđuje da je KPJ bila vodeća društvena snaga sposobna da nađe prave odgovore na navedena pitanja.

To se najupečatljivije vidi u razvoju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i njene ratne veštine. Kako je to Tito formulisao — osnovni pravac strategije narodnooslobodilačke borbe bio je »stalan kurs na neprekidnu oružanu borbu i jačanje oružane sile kao osnovne poluge pomoću kojeg se rješava zadatak nacionalnog oslobođenja i svi drugi ciljevi narodnoos-

lobodilačke borbe i socijalističke revolucije».³ Zato je okupator ulagao krajnje napore da slomi tu osnovnu polugu narodnooslobodilačke borbe. Da bi ostvario taj cilj organizovao je, pored ostalog, i sedam velikih ofanziva, dovodeći snage i sa drugih frontova, čak i sa Istočnog, da bi ostvario višestruko brojnu i tehničku nadmoćnost u odnosu snaga. Zahvaljujući tome uspevao je da zaposedne planovima operacija predviđene delove teritorija, ali ne i da ostvari osnovni cilj — da uništi glavninu Narodnooslobodilačke vojske. Na primer, u prvoj ofanzivi uspeo je da zaposedne celu oslobođenu teritoriju nazvanu Užička republika i da razbije većinu partizanskih odreda koji su je branili. Ali osnovni cilj nije ostvario. Na temelju iskustava iz ove ofanzive, Tito, neočekivano i za neprijatelja i za saveznike — donosi odluku o prelasku na viši nivo vojne organizacije, formira Prvu proletersku brigadu, kao prvu operativnu formaciju buduće Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koju čine veliki operativni sastavi (brigade, divizije, korpusi, armije), sposobni za izvođenje za to vreme savremenih velikih operacija. Ova i sve kasnije Titove odluke kao vrhovnog komandanta, na temelju kojih se razvijala Narodnooslobodilačka vojska i njena ratna veština, dokazuju sposobnost KPJ da stvori novi tip vojne organizacije, kao oblika naoružanog naroda, primerenu suštini ideje narodnooslobodilačke borbe i u skladu sa konkretno-istorijskom datošću.

Drugi uslov, nužan da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa, ostvaren je u narodnooslobodilačkom ratu — očuvanjem podudarnosti interesa i htenja društvene snage koja je definisala ideju narodnooslobodilačke borbe i interesa i htenja narodnih masa. U procesu konstituisanja KPJ kao vladajuće političke snage i organa nove, narodne vlasti u novu državnu organizaciju nije došlo do konstituisanja posebnog interesa i htenja novog upravljačkog sloja nepodudarnih interesima i htenjima narodnih masa, pa zato ni do osamostaljivanja tog sloja kao otuđene etatističke i birokratske snage.

Dva su bitna razloga zašto se to nije dogodilo. Prvi je — osobenost dijalektike odnosa: pojedinačni — posebni — opštedruštveni interes u uslovima rata koji ima karakter pravednog rata. U takvom ratu put ostvarivanja pojedinačnog i po-

³ Tito, *Govori i članci*, Knj. I, str. XXIX, »Naprijed«, Zagreb, 1959.

sebnog interesa je prethodno ostvarenje opšteg interesa — cilja rata. Dakle, pojedinac doživljava ostvarivanje cilja rata kao primarnog ličnog interesa. To važi i za društvene slojeve, odnosno društvene grupe kao reprezentante posebnih interesa, a za upravljački sloj još u većoj meri, jer ga društvena uloga i položaj čine svesnijim te činjenice.

Drugi razlog zašto nije došlo do konstituisanja posebnog interesa vladajućeg sloja kao nepodudarnog sa opštedruštvenim interesom je — objektivna nemogućnost primene etastičke opresije i manipulacije kao odlučujućih načina postizanja društvene integrisanosti i motivisanosti. Brutalna, zločinačka opresija nad čovekom i narodom bila je glavno sredstvo okupatora i njegovih slugu. U tome se najočiglednije izražavao njihov antinarodni, neljudski, osvajački lik. Nasuprot njemu, slobodarski, duboko narodni lik narodnooslobodilačkog pokreta očitovao se u prevladavanju opresije nad čovekom i narodom od njih otuđenih sila, pa su zato i blagi slučajevi nasilnog odnosa pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta i posebno Narodnooslobodilačke vojske drastično osuđivani (na primer, streljanje zbog nasilno uzetog parčeta hleba ili odeće).

U tadašnjoj konkretno-istorijskoj datosti bio je to prvi egzistencijalni uslov samog opstanka i razvoja narodnooslobodilačkog pokreta i njegovih oružanih snaga. Iz tog razloga, da bi neko mogao doći i opstati na rukovodećem društvenom položaju morao je živeti i delovati po logici i dijalektici takve konkretno-istorijske datosti, tj. morao je neposredno prednjačiti ličnom sposobnošću, patriotizmom, borbenošću, hrabrošću, spremnošću na podnošenje teškoća i žrtvovanje. Ukoliko su se javljale pojave odstupanja od takvog modela ponašanja, a bilo ih je, one su se mogle razviti samo do nivoa marginalnih devijacija, odnosno izražavale su se u vidu pojedinačnih slučajeva i takvih rukovodilačkih privilegija koje nisu imale karakter značajnog osamostaljenja i otuđenja rukovodećeg kadra od »baze«, jer objektivno nisu postojale mogućnosti za takvo otuđenje.

Za uspešno uspostavljanje takvog sistema vrednosti i njemu odgovarajućeg modela ponašanja rukovodećeg kadra svakako je bila od velikog značaja i činjenica da je KPJ, kao organizator i rukovodeća snaga narodnooslobodilačke borbe, u sopstvenom biću imala izgrađen takav sistem vrednosti, jer bez njega kao dotada ilegalna, surovo progonjena organizacija

ne bi mogla opstati i delovati. U momentu pokretanja naroda na opštenarodnu oružanu borbu njenih 12.000 članova i 30.000 skojevaca za takav grandiozan istorijski poduhvat raspolagali su jedino snagom sopstvene ideje o nacionalnom i socijalnom oslobođenju radnih ljudi, koja je podrazumevala da se za nju i žrtvuju. Tom snagom oni su sticali i stekli legitimitet vodeće društvene snage. Uslovi ratne konkretno-istorijske datosti nisu dozvoljavali drukčije ponašanje komunistima ni kao pripadnicima vladajuće društvene snage, jer je odstupanje od nje-ga odmah i neposredno vodilo gubljenju tog legitimiteta i u egzistencijalni poraz.

Treći nužni uslov da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa ostvaren je u narodnooslobodilačkom ratu — razvojem institucionalizacije narodnooslobodilačkog pokreta do nivoa na kome ona, kao oblik konstitucije ideje, ne prerasta u značajnu dezintegracionu i disfunkcionalnu silu.

Donošenje odluke o formiranju partizanskih narodnooslobodilačkih odreda i njihovog Glavnog štaba bio je prvi korak vojne institucionalizacije narodnooslobodilačkog pokreta, a odmah zatim formiranjem prvih narodnooslobodilačkih odbora, kao organa nove vlasti, otpočeo je i proces njegove političke institucionalizacije. Tokom rata oba pravca institucionalizacije neprekidno su se širili i produbljavali, sintetizujući se već odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a u integralnu organizaciju nove države.

Ali, tadašnja ratna stvarnost objektivno je ograničavala negativne strane institucionalizacije kao oblika društvenog organizovanja, iz više razloga: (1) u samoj društvenoj ulozi normi mnogo značajnije je bilo njihovo usmeravajuće dejstvo (dispozitiv), nego njihovo represivno dejstvo (sankcija), budući da administrativna prinuda ni u jednoj vrsti društvene institucije objektivno nije mogla poprimiti snagu odlučujućeg činioca za postizanje željenog načina ponašanja ljudi; (2) nisu postojali ni materijalni, ni politički, ni društveni uslovi za samorazmnožavanje administrativno-birokratskog aparata, koji svojim činovničkim mentalitetom (depersonalizacijom ličnosti) unosi formalizam i guši stvaralaštvo — samoinicijativu i inicijativu, pa je nasuprot njemu dominiralo stvaralačko delovanje, izraženo u opšteprihvaćenom zahtevu »Snadi se druže«, jer se tako jedino moglo opstati i uspeti; (3) međuzavisnost

ljudi ne samo u borbenim jedinicama već i u svim drugim vrstama institucija bila je u tolikoj meri neposredno egzistencijalna da je uspostavljanje ličnih, drugarskih odnosa (personalni odnosi) objektivno povećavalo šansu za opstanak i uspeh svakog pojedinca, a distanciranje od drugih uspostavljanjem impersonalnih odnosa, umanjivala tu šansu, pa zato impersonalnost odnosa kao oblik otuđenja čoveka od čoveka nije mogla uzeti maha; (4) poltronizam, konformizam i oportunistizam, kao karakteristični putevi društvene promocije karijerističkih mediokriteta u birokratizovanom institucionalnom sistemu, nisu mogli postati lestvice uspona nesposobnjakovića i karijerista na rukovodeće položaje, jer — kako je rečeno — u tadašnjoj konkretno-istorijskoj datosti nezaobilazan uslov da bi neko došao i opstao na rukovodećem položaju bilo je prednjačenje ličnom sposobnošću, patriotizmom, hrabrošću, borbenošću, spremnošću na podnošenje teškoća i žrtvovanje, a udvorništvo, konformizam, oportunistizam, poza, fraza, neformalno grupisanje, »lakirovka« i »jaka leđa« bili su neprimenljive lestvice društvenog uspona.

Sledeći nužni uslov da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa — prevladavanje njene ideološke protivrečnosti ostvareno je u narodnooslobodilačkom ratu pronalaženjem autentičnog puta socijalističke revolucije primerenog tadašnjoj jugoslovenskoj društvenoj stvarnosti i opštim društveno-istorijskim uslovima.

Današnja istorijska distanca omogućava potpunije sagledavanje u kojoj meri je izbor tog puta — upravo kao praktičko revolucionarno delovanje — bio u svojoj suštini rezultat kritičkog odnosa prema tadašnjem kominternovskom, staljinističkom dogmatskom shvatanju revolucije, koje je u međunarodnom komunističkom pokretu prihvatano kao nesporna istina.

U Titovim direktivama već prvih meseci oružane borbe — na primer, direktivi »Zadaci narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, objavljenoj avgusta u Biltenu Glavnog štaba br. 1 — definisana je originalna ideja samoorganizovanja narodnih masa u subjekt narodnooslobodilačkog rata. Njena ideološka osnova je marksističko shvatanje revolucije, stvaralački primenjeno na taj način što su: (1) postavljeni ciljevi narodnooslobodilačke borbe izražavali tadašnje stvarne aktuelne

bitne interese naroda Jugoslavije, i (2) što su formulisani u skladu sa objektivnim mogućnostima tadašnje konkretno istorijske datosti.

Tako su prevladavani i dogmatizam i voluntarizam kao glavni oblici ispoljavanja ideološke protivrečnosti ideje. Razume se, bilo je to izuzetno teško ostvariti, pa zato proces prevladavanja ideološke protivrečnosti ideje nije bio pravolinijski: bilo je momenata ideološkog kolebanja i sektaštva. Tako, na primer, početkom 1942. godine, širenje četničke izdaje unelo je nevericu u mogućnost uspešnog ostvarenja opštenarodnog karaktera narodnooslobodilačke borbe, što je ozbiljno zapretilo sužavanjem socijalne osnove narodnooslobodilačkih snaga. Nastala situacija se mogla prevladati samo izuzetnom političkom hrabrošću, revolucionarnim vizionarstvom i sposobnošću preduzimanja konkretnih političkih i vojnih mera očuvanja i produbljivanja opštenarodnog karaktera narodnooslobodilačke borbe. Komunistička partija Jugoslavije ispoljila je ove kvalitete i krizna situacija je energično prevladana. Ovakvo nedogmatsko i nevoluntarističko delovanje bila je konstanta na nivou strategijskih odluka KPJ u ostvarivanju njene rukovodeće uloge narodnooslobodilačkom borbom, pa se ideološka protivrečnost ideje narodnooslobodilačke borbe javljala u vidu marginalnih pojava.

Zato se, upravo zahvaljujući svojoj marksističkoj ideološkoj osnovi, ideja narodnooslobodilačke borbe neprekidno razvijala: prvo, kao ideja koja je na primeren način izražavala ne samo opšte nacionalne interese naroda Jugoslavije i istorijski interes radničke klase već i neposredne egzistencijalne interese ljudi u svakodnevnicima teških ratnih uslova; i drugo, kao ideja koja je inspirisala izgrađivanje takvih društvenih odnosa koji su omogućavali da se ljudi masovno ispoljavaju kao subjekti i u borbenim jedinicama, i u organima narodne vlasti, i u društveno-političkim organizacijama, i kao građani, a što se izrazilo u vidu borbenog poleta i individualne i kolektivne samoinicijative i inicijative najširih razmera.

Najzad, ideja narodnooslobodilačke borbe bila je snažno integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa u narodnooslobodilačkom ratu i zato što je rukovodeća društvena snaga tog rata uvažavala psihološke zakonitosti emotivnog doživljavanja ideje.

Po zahtevima koje je postavljala pred svoje članove i skojevce očigledno je da je KPJ bila duboko svesna od kolikog je značaja ideju narodnooslobodilačke borbe učiniti i snažnim ishodištem kolektivnih borbenih raspoloženja. Organizacije KP i SKOJ-a zahtevale su od svojih članova da sopstvenim delima i rečima, celinom svog boračkog i ljudskog lika izražavaju slobodarsku, revolucionarnu, ljudsku, humanističku suštinu ideje narodnooslobodilačke borbe i na taj način u svim situacijama i u svim sredinama rasplamsavaju borbeni duh, kolektivni polet, oduševljenje ciljevima narodnooslobodilačke borbe i nepokolebljivu veru u pobedu. Na samom vrhu lestvice sistema vrednosti članova KPJ i SKOJ-a, odmah iza odanosti narodnooslobodilačkoj borbi, bila je vrednost — masovik. Ovim pojmom označavana je lična sposobnost partijca i skojevca da svojim delima i rečima, celinom svoga lika i ponašanja nadahnjuje ljude oko sebe idejom narodnooslobodilačke borbe, da ih pokreće u borbu, otkrivajući im njenu suštinu. U sistemu vrednosti jedinica Narodnooslobodilačke vojske jedna od vrhunskih vrednosti bila je — lik narodnog borca. I tom vrednošću reprezentovana je slobodarska, humanistička, ljudska ideja narodnooslobodilačke borbe, jer je predstavljala zahtev da svaki pripadnik Narodnooslobodilačke vojske u svakoj prilici u svom odnosu prema stanovništvu dokazuje da je pripadnik istinske narodne vojske, da jača njen ugled u narodu i osećanje ponosa svojom vojskom.

Komunistička partija Jugoslavije je izražavala svoj odnos prema ideji narodnooslobodilačke borbe kao ishodištu borbenog nadahnuća narodnih masa i stalnim podsticanjem razvoja oblika i sredstava emotivnog ispoljavanja identifikacije sa ovom idejom. Mada su jedinice Narodnooslobodilačke vojske bile gotovo neprekidno u pokretu i borbi, u njima je — makar i sa najskromnijim sredstvima — razvijan kulturno-prosvetni život. O tome su se brinuli kulturno-prosvetni odbori u četama, bataljonima, brigadama, a viši nivoi komandovanja formirali su i specijalizovane ustanove, nazvane — kulturne ekipe, koje su delovale ne samo u jedinicama već i u narodu na oslobođenim delovima zemlje. U svakom oslobođenom selu, varošici, gradu odmah je organizovan intenzivan politički, kulturni i prosvetni život i u njemu su nastajali raznovrsni oblici ispoljavanja borbenog nadahnuća od spontano u narodu poniklih pesama do dela visokog umetničkog dometa. Kozar-

ska epopeja je primer koji o tome rečito govori. U njoj je spontano u narodu nastala pesma kozaračkog kola, koja je kao izraz borbenog nadahnuća prihvaćena širom Jugoslavije. U najtežim danima te epopeje nastala je, kao veliko umetničko delo, i pesma *Stojanka majka Knežpoljka*. Iskazivala je neuništivost slobodarskog duha naroda, prvi put je pročitana pred strojem kozarskih boraca i nastavila da živi u jedinicama i narodu kao izraz tog duha.

I društveno-političke organizacije nastale u narodnooslobodilačkom ratu — Narodni front, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, Antifašistički front žena — bile su oblici ispoljavanja istorijskog subjektiviteta narodnih masa, pa zato i značajni činioci razvijanja njihovog borbenog nadahnuća. Ono što je od posebnog značaja je činjenica da su se i KPJ, i organi narodne vlasti, i komande svih nivoa rukovođenja Narodnooslobodilačke vojske i sve društveno-političke organizacije odnosile prema pojavama opadanja borbenog raspoloženja kao indikatorima koji pokazuju da se ne deluje primereno nastaloj situaciji i tražili rešenja kojima su se otklanjali uzroci tih pojava.

4. *Reafirmacija ideje socijalističkog samoupravljanja — primaran strategijski odbrambeni zadatak*

Prema koncepciji opštenarodne odbrane ideja socijalističkog samoupravljanja, kao integrativno i motivaciono ishodište naoružanog naroda, ima za odbrambenu moć SFRJ značenje koje je imala ideja narodnooslobodilačke borbe za vojnu moć i pobedu narodnooslobodilačkog pokreta. U kojoj meri je ona to i u stvarnom životu?

Smisao prethodnog razmatranja je da posluži kao teorijsko-metodološka osnova za odgovor na ovo izuzetno aktuelno i značajno pitanje, za koje nije preterano reći da je postalo jedno od krucijalnih egzistencijalnih pitanja našeg društva. A poslužiti se ovom osnovom za odgovor na postavljeno pitanje znači: (1) poći od činjenice da je ideja socijalističkog samoupravljanja — kao velika humanistička revolucionarna civilizacijska ideja — bitno integrativno i motivaciono ishodište konstituisanja radnih ljudi i građana Jugoslavije kao istorijskog subjekta i u odbrambenoj sferi društvenog života, a da je

opštenarodna odbrana konkretno-istorijski oblik tog subjektiviteta; (2) da ona u stvarnom životu to zaista i jeste u onoj meri u kojoj se u aktuelnoj društvenoj stvarnosti Jugoslavije ostvaruju nužni uslovi za delovanje ideje kao takvog ishodišta; (3) da se moraju uzimati u obzir razlike između ratnih i mirnodopskih uslova ispoljavanja integrativne i motivacione snage ideje.

Svojim programskim ciljevima, koji vode ka prevladavanju otuđenog rada i na njemu nastalih drugih brojnih oblika otuđenja čoveka i društva, ideja socijalističkog samoupravljanja izražava stvarne životne interese radnih ljudi i građana. Ali, iako takvi, u potrebnoj meri ne deluju u aktuelnoj društvenoj stvarnosti kao ishodište integrisanosti i motivisanosti društva. Zašto? Na osnovu prethodnog razmatranja vidno je da je prvi uzrok u tome što ih SKJ, kao vodeća idejno-politička snaga društva, ni ostale organizovane socijalističke snage, podrazumevajući tu i nauku, nisu uspele operacionalno razviti u istinske procese podružtvljavanja ni u privredi ni u društvenoj nadgradnji dovoljno primereno konkretno-istorijskoj datosti. Posledica je uspostavljanje društvenih odnosa neprimerenih suštini ideje socijalističkog samoupravljanja, a pojava strana ove neprimerenosti je: produbljavanje nepodudarnosti programskog i stvarnog, otuđenost rada, dezintegracioni procesi, otuđivanje od čoveka i društva raznih institucija i njihova neefikasnost, razne druge nesocijalističke pojave i sve izraženije društvene napetosti.

Dakle, imamo činjenice koje govore da se ne ostvaruje prvi nužni uslov za delovanje ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta radnih ljudi i građana. Bez obzira što odbrambena sfera društva, posebno njen vojni deo, još uvek pokazuje veći stepen otpornosti prema posledicama neprimerenosti o kojoj je reč, pa zato su tu manje izražene pojave dezintegracije, nefunkcionalnosti, socijalnih i nacionalnih napetosti, apatije i defetizma—dovođenje u sklad privrednog i političkog sistema sa suštinom ideje socijalističkog samoupravljanja po svom karakteru i značaju, između ostalog je i neposredan primaran strateški odbrambeni zadatak, posebno iz dva razloga.

Prvo, zato što institucije u svim sferama društvenog života imaju u sistemu ONO i DSZ ulogu subjekata tog siste-

ma, kako u miru tako i u ratu. U meri u kojoj je neka sfera društvenog života manje primerena suštini ideje socijalističkog samoupravljanja, pa zato više dezintegrisana, njene institucije manje funkcionalne, a socijalne i nacionalne napetosti u njoj veće — utoliko objektivno postaje slabija »karika« sistema ONO i DSZ, jer je iluzija da bilo koji društveni subjekt koji je nedovoljno efikasan u obavljanju svoje osnovne društvene uloge može biti efikasan kao činilac odbrane zemlje. Problem je utoliko veći što je u mirnodopskim uslovima objektivno i moguće — namerno ili nenamerno — prikrivati ovu činjenicu stvaranjem privida o razvijenosti i efikasnosti sistema ONO i DSZ primenom formalnih »papirnatih« pokazatelja te razvijenosti i efikasnosti, pa i vežbovnim aktivnostima koje se tako organizuju da *a priori* budu demonstracija odbrambene snage.

Drugi razlog zašto je dovođenje u sklad političkog i privrednog sistema sa suštinom ideje socijalističkog samoupravljanja i primaran strateški odbrambeni zadatak je — što strategija oružane borbe polazi od doktrinarnih stavova o području odbrambene sfere društva, a to znači da u izboru oblika vojne organizacije i načina borbenih dejstava — pored uzimanja u obzir karaktera savremene ratne tehnike — polazi od visokog stepena integrisanosti i motivisanosti društva, te pripremljenosti svih subjekata sistema opštenarodne odbrane kao datih kvaliteta ljudskog činioca. Jasno je da vrednost ove strategije bitno zavisi od toga koliko su ove pretpostavke bliže stvarnosti, što bi naročito važilo za početni period rata. Doduše, opravdano je pretpostaviti da bi nastankom neposredne ratne opasnosti odbrambena svest društva snažnije »progovorila« nego što to inače biva u normalnim mirnodopskim uslovima. Na ovakvu reakciju ogromnog dela radnih ljudi i građana na neposrednu ratnu opasnost, strategija oružane borbe može računati kao na realnu pozitivnu činjenicu. Ali isto tako, valja imati u vidu da iskustva kazuju da je širina i snaga ovakve reakcije bitno uslovljena stepenom postojeće integrisanosti zemlje, efikasnosti njenih institucija i motivisanosti stanovništva da brane ne samo nezavisnost zemlje već i društveni poredak.

Ako se uzmu u obzir izložene činjenice opravdano je zaključiti da u raspravi o promenama u političkom i privrednom sistemu, barem u njenom javnom delu, nije dovoljno do-

šlo do izražaja sagledavanje problema koji se žele režiti i sa stanovišta odbrane. Ova manjkavost rasprave doprinela je da se oglase i dva međusobno oprečna, ali podjednako idejno i teorijski neprihvatljiva stanovišta. Po jednima, javna istupanja »vojnika od zanata« izraz su militarizma, a po drugima, javno pokretanje bilo kog pitanja iz odbrambene sfere je napad na opštenarodnu odbranu i njene oružane snage. Iako iza ovih stanovišta ne stoje značajnije društvene snage, ona zaslužuju pažnju kao indikator činjenice da su u našem društvu još uvek moguća shvatanja takve liberalističke provenijencije koja su konzervativna u odnosu i na savremenu građansku misao o vojnoj organizaciji društva, tako i shvatanja marksističke provenijencije koja su neprimerena ideji podruštvljene odbrane, odnosno ideji naoružanog naroda. Za mogućnost oglašavanja ovakvih shvatanja svoj deo odgovornosti snosi i teorijska misao opštenarodne odbrane, jer je pozvana da svojom razvijenošću i angažmanom ukida mogućnost pojave takvih shvatanja.

Kada je u prethodnim odeljcima bilo reči o drugom nužnom uslovu da ideja deluje kao integrativno i motivaciono ishodište istorijskog subjektiviteta narodnih masa, tj. o prevladavanju pojave nepodudarnosti interesa i htenja društvene snage koja ideju definiše kao izraz opštedruštvenog interesa i interesa i htenja širokih slojeva društva, rečeno je zašto je i kako ovaj uslov uspešno ostvaren u narodnooslobodilačkom ratu. Takođe je rečeno da je ispoljavanje ove nepodudarnosti jedna od karakteristika današnje naše društvene situacije. Kao takva ona je značajan ograničavajući činilac delovanja ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage društva. Zbog toga, sadržaju pojma reafirmacija ideje socijalističkog samoupravljanja pripada i prevladavanje ove nepodudarnosti.

Ona ima, svakako, i svoju etičku i moralnu dimenziju, i obe su značajne. Ali sagledavanje samo tih njenih dimenzija ne omogućava otkrivanje celine njenih uzroka, pa ni identifikaciju celine njene pojavne strane. Zato je potrebno utvrditi i uzroke njenog nastanka koji se nalaze u političkoj i ekonomskoj sferi društvenog života. Pored toga, treba imati u vidu osobenost dijalektike odnosa pojedinačni — posebni — opšti interes u mirnodopskim uslovima. Za razliku od dijalektike tog odnosa u narodnooslobodilačkom ratu, o kojoj je bilo reči,

u mirnodopskoj društvenoj stvarnosti put ostvarivanja opštedruštvenog interesa ide preko ostvarenja pojedinačnog i posebnog interesa, tj. ljudi su utoliko više motivisani za ispunjavanje opštedruštvenih zahteva, uvažavanje opštedruštvenih normi i usvajanje opštih društvenih vrednosti ukoliko ovi zahtevi, norme i vrednosti predstavljaju u svakodnevnom životu pouzdaniji opšti uslov za mogućnost ostvarivanja ličnih interesa čoveka kao pojedinca, te kao pripadnika određene društvene grupe, odnosno neke posebne zajednice (ostvarenje posebnog interesa). Ova dijalektika čini odnos pojedinačni — posebni — opšti interes u mirnodopskim uslovima ne samo mnogo složenijim nego u ratu već i mnogo protivrečnijim. Jedna od bitnih posledica ove dijalektike je konstituisanje posebnog interesa rukovodećeg (vladajućeg) sloja kao reprezentata opšteg društvenog interesa koji je nepodudaran društvenoj ulozi tog sloja.

Bilo je već reći o pojavnjoj strani ove nepodudarnosti i o razlozima zbog kojih je i teorija opštenarodne odbrane pozvana da se angažuje na otkrivanju puteva njenog prevladavanja. Ali, ostala je nenaznačena bitna činjenica: svaka od navedenih manifestacija konstituisanja posebnog interesa rukovodećeg sloja kao nepodudarnog njegovoj društvenoj ulozi, a iz čega proizlazi njegova otuđenost od društva — najneposrednije snažno podriva integrisanost i motivisanost društva, pa time i moralnu snagu opštenarodne odbrane.

Treba imati u vidu da nijedno društvo nije u tolikoj meri osetljivo u moralno-političkom i psihološkom smislu na pojave otuđivanja rukovodećeg sloja kao samoupravno socijalističko društvo. Razlog je u tome što ovaj oblik otuđenja (alijenacije) izravno i vrlo vidljivo na pojavnjoj strani društvene stvarnosti protivreči suštini socijalističkog samoupravnog društva, pa zato pojave njegovog konstituisanja i delovanja u značajnim razmerama poprima karakter razorne dezintegracione, demotivacione i disfunkcionalne sile.

Prema tome, za ostvarivanje drugog nužnog uslova delovanja ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta radnih ljudi i građana u sferi odbrane, podjednako je značajno uzimati u obzir obe izložene činjenice, tj. i činjenicu pojave nepodudarnosti posebnog interesa rukovodećeg sloja sa njegovom društvenom ulogom kao pojave čije je »rodno mesto« ekonom-

ska i politička sfera društva, i činjenicu da se ova nepodudarnost prenosi u etičku i moralnu sferu društva kao razorna moralno-politička i psihološka sila. Uvažavanje ovih činjenica, kao objektivno-istorijske datosti, uslov je bez kojeg teorija i praksa izgrađivanja moralne snage opštenarodne odbrane nije u stanju da odgovori zahtevima današnjeg vremena.

Posledice nedovoljnog ostvarivanja prva dva nužna uslova za delovanje ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta radnih ljudi i građana ispoljavaju se najvidnije u brojnim protivrečnostima institucionalizacije društva i u neefikasnosti njegovih vodećih snaga da iniciraju, organizuju i predvode akcije za prevladavanje tih protivrečnosti. A, prevladavanje ovih protivrečnosti treći je nužni uslov konstituisanja i delovanja istorijskog subjektiviteta o kojem je ovde reč.

Aktuelna društvena stvarnost svakodnevno nas upozorava da snažno deluju oba osnovna uzroka nastajanja i produbljivanja protivrečnosti institucionalizacije kao oblika društvene organizovanosti, a pothranjivani su upravo neprimerenom operacionalizacijom ciljeva ideje socijalističkog samoupravljanja konkretno-istorijskoj datosti i konstituisanjem posebnog interesa rukovodećih slojeva nepodudarnog njihovoj društvenoj ulozi.

Od 1950. godine vodeće društvene snage neprekidno i uporno rade na institucionalizaciji ideje socijalističkog samoupravljanja. Rezultat je konstituisanje društveno-ekonomskog i društveno-političkog sistema, koji po svom humanističkom, ljudskom, demokratskom opredeljenju predstavljaju nesporan savremeno-civilizacijski domet, visoko ocenjen širom sveta od demokratskih snaga. To je prvorazredna činjenica istorijski sudbonosnog značaja.

Veoma izražene razlike između proklamovanog i stvarnog, pa i normativnog i stvarnog, što se na pojavnjoj strani društvene stvarnosti manifestuje kao nesposobnost institucionalne organizacije društva da deluje smerom sopstvene opredeljenosti (proklamovanih načela) utiče u tolikoj meri negativno na društvenu svest i raspoloženje naroda da mu ozbiljno zamagljuje navedenu činjenicu. Sadašnja etapa razvoja jugoslovenskog društva je istorijski sudbonosna upravo zato što u sebi sadrži ovu opasnost. Jer, kada bi se to desilo, prevladalo bi shvaćanje da je ideja socijalističkog samoupravljanja uzrok nastalih

teškoća, odnosno postojeće krize društva, a što je daleko od istine. Nastankom takve situacije bio bi zatvoren put izlaska iz krize i desio bi se čin koji se figurativno dobro definiše kao »izbacivanje deteta sa prljavom vodom«. Njime bi bio negiran i temelj na kome počiva opštenarodna odbrana. Zato je borba protiv svega onoga što u institucionalnom sistemu protivreći suštini ideje socijalističkog samoupravljanja (a toga nije malo), pogotovo svega onoga što kompromituje ideju, danas glavni front borbe za izlazak iz krize, pa samim tim i najvažniji neposredni strategijski odbrambeni zadatak. Dobijanje bitke na ovom frontu je *condicio sine qua non* jačanja odbrambene moći zemlje, jer drukčije nije moguće revoluciju ni uspešno razvijati, ni braniti.

Dobijanje ove bitke zavisi, pre svega, od sposobnosti Saveza komunista Jugoslavije da svojom idejno-teorijskom i političkom akcijom — podrazumevajući tu najpre sopstvenu debirokratizaciju i dovođenje svoje društvene uloge u sklad sa suštinom ideje socijalističkog samoupravljanja — omogući da radnička klasa zajedno sa ostalim radnim ljudima, deluje kao glavna društvena snaga, figurativno vojnički rečeno, proboja iz okruženja krize društva, prevlađujući opresivnu, idejno-političku i psihološku manipulativnu moć formalnih i neformalnih otuđenih centara moći. Na taj način se ostvaruje četvrti nužni uslov delovanja ideje kao integrativnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta narodnih masa: prevladavanje njene ideološke protivrečnosti kao oblika racionalnog znanja.

Posmatrano sa stanovišta opštenarodne odbrane najbitnija karakteristika aktuelne ideološke situacije u društvu je da idejna kolebanja u ekonomskoj i političkoj sferi društvenog života neposredno ugrožavaju dostignuća razvoja sistema opštenarodne odbrane i ograničavaju njegov razvoj. Objašnjavajući u idejno-teorijskom smislu potrebu i suštinu izgrađivanja opštenarodne odbrane, Tito je 1969. godine na Ljubljanskom univerzitetu, između ostalog, naglasio da nije moguće ostvarivanje samoupravnih prava radnog čoveka u oblasti ekonomskog, političkog, kulturnog i društvenog života uopšte, bez ostvarivanja takvih prava u oblasti odbrane. Rezultati uvažavanja ove društvene zakonitosti bili su takvi da je Tito na Dese-tom kongresu SKJ ocenio da izgradnja sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite spadaju u najkrupnija ostva-

renja društvenog razvoja. Činjenica da je bilo manje idejnih kolebanja i otpora u podruštvljavanju tako osetljive sfere društvenog života kao što je odbrana, nego u drugim oblastima, pa da ih je i danas manje, logična je posledica samosvojnog revolucionarnog nastanka i razvoja oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu, tj. činjenice da su one nastale i razvile se kao oblik oružanog samoorganizovanja naroda, odnosno kao oblik naoružanog naroda.

Današnja društvena stvarnost nas obavezuje da se pozovemo na citirani Titov stav, stavljajući težište na drugu relaciju reverzibilnosti odnosa o kojem on govori, tj. obavezuje nas da se istakne činjenica da ne može biti uspešnog podruštvljavanja odbrane, odnosno izgradnje snažnog sistema opštenarodne odbrane bez istinskog razvoja samoupravljanja u ekonomskoj, političkoj i drugim oblastima društvenog života. Opšta karakteristika idejnog, teorijskog i političkog angažovanja starešina oružanih snaga u raspravama o putevima izlaska iz krize — kao neposredno najodgovornijih rukovodilaca za odbranu zemlje i stručnjaka u ovoj oblasti — je istupanje na ovoj idejno-teorijskoj osnovi. To je značajan doprinos prevladavanju aktuelnih ideoloških protivrečnosti u borbi za reafirmaciju ideje socijalističkog samoupravljanja kao pokretačke snage društva. Ovu činjenicu ne vide ili je drukčije tumače oni koji ili ne poznaju suštinu društvenog bića naših oružanih snaga, ili o odnosu društvo — armija znaju da misle samo u duhu klasične pozitivističke misli. Jer, smisao i suština ovakvog istupanja pripadnika oružanih snaga u javnosti je razvijanje kritičke svesti u društvu o onim pojavama, tendencijama i procesima koji podrivaju vojnu organizaciju društva kao podruštvljavanje organizacije (naoružanog naroda), a ne zagovaranje političke uloge Jugoslovenske narodne armije kao osamostaljenog političkog činioca, kako to neki žele predstaviti.

Razume se, ovim se ne iscrpljuje obaveza pripadnika oružanih snaga — posebno Organizacije SKJ u JNA — u idejno-teorijskom i idejno-političkom angažovanju na reafirmaciji ideje socijalističkog samoupravljanja kao primarnom stratejskom odbrambenom zadatku. Još veća njihova obaveza je razvijanje kritičke svesti u samim oružanim snagama o svim pojavama koje protivreče suštini ideje socijalističkog samoupravljanja, odnosno suštini narodnorevolucionarnog karaktera

oružanih snaga, kao što su: birokratski odnosi i uzurpacije, karijerizam, mehanička disciplina i dril, formalno, deklarativno a ne stvarno prihvatanje načela da svaki pripadnik oružanih snaga deluje kao aktivni subjekt u životu svoje jedinice, komande, ustanove. Dimenzije ove kritičke svesti su i spremnost prihvatanja opravdane kritike koja dolazi iz društva, kao i odlučno, argumentovano suprotstavljanje pojavama onih shvatanja u društvu o vojnoj organizaciji koja protivreče samoj prirodi vojne organizacije. Na primer, takvo je ono shvatanje (otvoreni i prikriveni zagovornici republičkih i pokrajinskih armija kao izraza njihove državne suverenosti, odnosno statusa konstitutivnog činioca federacije) kojim se negira monističnost kao jedno od bitnih obeležja prirode vojne organizacije (apsolutna komandna potčinjenost svakog dela vojne organizacije vrhovnoj komandi). Neuvažavanje ovog obeležja prirode vojne organizacije bila bi varijanta tragi-komedijantskog podruštvljavanja odbrane (izgradnje naoružanog naroda), koja bi kao krajnju posledicu imala mogućnost da društveno-političke zajednice i radne organizacije, tj. svi oni koji imaju i »svoju vojsku«, koriste i oružje u ostvarivanju svog parcijalnog interesa na račun opštedruštvenog. Bez obzira da li je »rodno mesto« ovakvog shvatanja neznanje ili zla namera podjednako direktno vodi u istorijski tragediju.

I najzad: kako se danas uvažava psihološka zakonitost emotivnog doživljavanja ideje socijalističkog samoupravljanja kao nužnog uslova njenog delovanja kao integralnog i motivacionog ishodišta istorijskog subjektiviteta narodnih masa? U psihološkoj dimenziji društvene stvarnosti dešava se sledeće: šire se i produbljuju kolektivna raspoloženja — apatija, pasivnost, apstiniranje od društvenog angažovanja, pesimizam, nepoverenje u društvene institucije i rukovodioce, nezadovoljstvo, defetizam, a rukovodstva pozvana da pronalaze rešenja za prevladavanje uzroka takvih raspoloženja, umesto duhom hrabre odlučnosti izražene u praktičnim akcijama za izlazak iz postojećeg stanja, uklanjanjem svega što se isprečava na putu samoupravljanja, — uzvraćaju višegodišnjim govorenjem o otporima sprovođenju Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, etatizmu, neformalnim centrima otuđene moći, procesima dezintegracije, otuđenosti dohotka od radnika, negativnoj selekciji u kadrovskoj politici i slično. Psihološke efekte televizijskog prikazivanja takvog govorenja narod je duhovito nazvao — crnovizija.

Dobra strana ovakvog postupanja je što se njime javno ukazuje na probleme, teškoće, greške i devijacije u društvu, što se prevazilazi praksa »lakirovke« i tabu-tema, što se razvija duh demokratskih rasprava, a što je sve saglasno suštini ideje socijalističkog samoupravljanja. Ali, ono ima i tri velike slabosti: (1) osvetljava istinito pojavnu stranu društvene stvarnosti, ali ne otkriva dovoljno njenu suštinu, tj. uzroke zbog kojih je ona takva kakva je, pa je zato ta istina nepotpuna; (2) zbog toga to nije kritička stvaralačka svest u punom smislu, jer ne deluje u potrebnoj meri kao praktična sposobnost željenog prevladavanja nastalih protivrečnosti smerom ostvarivanja suštine ideje socijalističkog samoupravljanja; i (3) zbog toga što ovakvo postupanje predugo traje, neizbežno obeshrabruje kao dodatni izuzetno značajni psihološki činilac pothranjivanja navedenih nepoželjnih kolektivnih raspoloženja.

Ukoliko taj proces napreduje, utoliko opada delovanje ideje socijalističkog samoupravljanja kao integrativne i motivacione snage društva. Krajnja negativna psihološka posledica je saživljavanje ljudi sa sistemom vrednosti suprotnom ideji socijalističkog samoupravljanja, a izražava se, na primer, u stavovima: »Gledaj svoja posla, ostalo te se ne tiče«; »Ugrabi gde god možeš što više«; »Niko me ne može tako malo platiti, koliko mogu malo raditi«; »Radio ne radio, svira mi radio«; »Biti sposoban znači ne raditi, ili malo raditi, a dobro živeti«; »Inteligencija je znati pronalaziti rupe u zakonu« i slično. Posmatrano sa stanovišta izgradnje sistema opštenarodne odbrane, prevladavanje ovih raspoloženja je aktuelan strategijski zadatak, jer one ugrožavaju same temelje odbrambene moći zemlje.

S U M M A R Y

IDEA AS SOCIAL PHENOMENON AND THE ARMED PEOPLE

In the introductory part of the article, titled »Actual Task of the Total National Defence Theory«, is pointed out the fact that in all instances of people's wars some great ideal was the integration and motivation point of departure of constitution of the armed people, as a form of historical subjectivity of popular masses. This social law came to a vivid expression in the people's liberation war in Yugoslavia 1941—1945. Even because of this fact

alone, the task of the total national defence theory is to study the relationship between the idea as a social phenomenon and the forms of military organization and combat operations. In addition to this, the total national defence concept makes the first attempt at organization of the armed people already in the peace-time conditions. This makes the task of TND theory all the more actual and significant. In the second part of the article, titled »Integrational and Motivation Power of Idea«, are discussed five necessary preconditions that have to be fulfilled if the idea is to act as the reliable integrational and motivation point of departure of the historical subjectivity of popular masses. These preconditions are: (1) programme goals contained in the idea are to reflect the vital interests and wishes of the wide layers of society; (2) contradiction between the interest and wishes of the leading social force, which identifies the idea as the expression of a general social interest, on one hand, and the interest and wishes of the wide layers of society on the other hand, is to be overcome; (3) contradiction between institutionalization as one from of constitution of the idea, and its acting as motive power is to be overcome; (4) inherent ideological contradiction of the idea as the form of rational learning is to be overcome; (5) psychological law of emotional experiencing the idea is to be recognized and respected. In the next part of the article, titled »Experiences from the People's Liberation War« are presented facts that explain the phenomenon of the idea of people's liberation struggle in the anti-fascist war 1941—1945 being the creative and motive power of nations and ethnical groups of Yugoslavia that integrated them to an organized and highly motivated force, able to gain victory in the most adverse conditions. In the closing part of the article, titled »Reaffirmation of the Idea of Socialist Self-Management — the Primal Defence Task« is analysed the actual social reality of Yugoslavia, from the standpoint of the thesis that the idea of socialist self-management, as the integration and motivation source of the total national defence concept, has for the defence power of the SFR Yugoslavia the same meaning that the people's liberation struggle had for the military power and victory of the people's liberation movement of Yugoslavia in the war.

R É S U M É

L'IDEE EN TANT QUE PHENOMENE SOCIAL ET LE PEUPLE ARME

Dans la partie introductive, intitulée comme »Mission actuelle de la théorie de la défense populaire généralisée«, l'auteur souligne le fait que dans tous les exemples des guerres populaires il y a eu une grande idée qui a servi de point de départ pour intégrer et motiver la constitution du peuple armé en tant que forme subjective historique des masses populaires. Cette légitimité sociale s'est clairement manifestée dans la guerre de libération nationale en Yougoslavie de 1941 à 1945. D'où la nécessité pour la théorie de la défense populaire généralisée (DPG) d'étudier le rapport entre l'idée en tant que phénomène social et la forme d'organisation militaire et des modalités d'actions de combat. En outre, la DPG est la première tentative d'organiser le peuple

armé en temps de paix, ce qui fait que la mission de la théorie de la DPG s'avère d'autant plus actuelle et importante. Dans la seconde partie de l'oeuvre, sous le titre de «L'idée et sa force d'intégration et de motivation», il s'agit de cinq conditions indispensables à réunir pour que l'idée puisse servir de point de départ fiable dans l'intégration et la motivation de la subjectivité historique des masses populaires, à savoir: (1) les objectifs de programme avancés par l'idée, expriment les intérêts substantiels et les aspirations des vastes couches sociales conformément aux capacités objectivement existantes et à venir dans le développement de la société et de la civilisation; (2) le dépassement de la contradiction entre l'intérêt particulier et l'intention de la force sociale dirigeante chargée de définir l'idée en tant qu'expression de l'intérêt social général et de l'intérêt et des inspirations des larges couches sociales; (3) l'aplanissement des contradictions qu'apporte l'institutionnalisation en tant que l'une des formes de la constitution de l'idée ainsi que de son action en tant que force motrice; (4) le dépassement de la contradiction idéologique de l'idée en tant que forme de connaissance rationnelle; (5) le respect de la légitimité psychologique en matière d'appréhension émotive de l'idée. Dans la partie qui suit, sous le titre de «Les expériences de la guerre de libération nationale», l'auteur expose des faits qui expliquent la raison pour laquelle l'idée de la lutte pour la libération nationale dans la guerre antifasciste de 1941 à 1945 a été la force créatrice des nations et nationalités de Yougoslavie qui leur a permis de s'intégrer sous forme d'une puissance organisée, fortement motivée et capable de remporter la victoire dans les conditions très dures. Dans la partie finale, sous le titre de «Réaffirmation de l'idée de l'autogestion socialiste — tâche de défense stratégique primordiale», l'auteur fait l'analyse de la réalité sociale actuelle de la Yougoslavie, procédant de la thèse que l'idée de l'autogestion socialiste en tant que point de départ de l'intégration et de la motivation pour la défense populaire généralisée présente pour la capacité de défense de la RSFY la signification qu'avait eue l'idée de la lutte de libération nationale pour la puissance militaire de mouvement de libération nationale de Yougoslavie et sa victoire dans la guerre.

РЕЗЮМЕ

ИДЕЯ КАК ОБЩЕСТВЕННОЕ ЯВЛЕНИЕ И ВООРУЖЕННЫЙ НАРОД

Во вводной части под заглавием „Актуальная задача теории всенародной обороны“ указывается на факт, что во всех примерах ведения народных войн определенная великая идея являлась объединяющей исходной точкой конституции вооруженного народа, как формы исторического субъективитета народных масс. Эта общественная закономерность отчетливо проявилась в народно-освободительной войне в Югославии 1941—1945 гг. Уже из-за этого факта, теория всенародной обороны (ВНО) должна изучать взаимоотношение между идеей, как общественного явления, и формы военной организации и способа ведения боевых действий.

Кроме этого, ВНО является первой попыткой строительства вооруженного народа в мирных условиях, и поэтому эта задача теории ВНО является еще более актуальной и значимой. Во второй части под заглавием „Интегрирующая и мотивирующая сила идеи“ речь идет о пяти условиях, которые необходимо выполнить для того, чтобы идея действовала как надежная интегрирующая и мотивирующая исходная точка исторического субъективитета народных масс. А именно: (1) программные цели, содержащиеся в идее, должны выражать существенные интересы и требования широких слоев общества, в согласии с объективно существующими возможностями общественного, цивилизационного развития; (2) преодоление противоречий между частным интересом и требованием ведущей общественной силы, определяющей идею, как выражение общественного интереса и интереса и требований широких слоев общества; (3) преодоление противоречий институционализации, как одной из форм конституции идеи и ее действия в качестве движущей силы; (4) преодоление идеологического противоречия идеи, как формы рационального познания; (5) уважение психологической закономерности эмоционального восприятия идеи. В очередной части под заглавием „Опыт народно-освободительной войны“ излагаются факты, разъясняющие причины, по которым идея народно-освободительной борьбы в антифашистской войне 1941—1945 гг. являлась той творческой силой наций и народов Югославии, интегрировавшей их в организованную, высоко мотивированную силу, способную побеждать в самых тяжелых условиях. В заключительной части под заглавием „Утверждение идеи социалистического самоуправления — важнейшая стратегическая оборонительная задача“ анализируется актуальная общественная действительность Югославии с позиции тезиса, в согласии с которым идея социалистического самоуправления, как интегрирующая и мотивирующая исходная точка всенародной обороны, имеет для оборонительной мощи СФРЮ такое же значение, какое для военной мощи и победы народно-освободительного движения в войне имела идея народно-освободительной войны.